

ANYAGKÖZLÉSEK

ÚJONNAN ÖSSZEÁLLÍTOTT FALFESTMÉNY AQUINCUMBÓL

A Budapest Régiségei XIV. kötetében Szilágyi János az 1943. év ásatásairól beszámolva megemlékezik a polgárváros déli részén folytatott kutatásokról is. A Symphorus mithraeumtól északra, a kelet—nyugati irányú úttest északi oldalán egy házcsoportot ástak ki. A falakat falfestmények díszítették, amelyeket még a római korban egy átépítés alkalmával levertek s elplaníroztak. Az ásatáskor több láda falfestménytöredéket szedtek ki, amelyek között alakos díszűek is voltak.¹ A Budapest Régiségei XVI. kötetében szintén Szilágyi János közölt egy falfestmény töredéket, amelyen leírása szerint három pajzsos harcos látható harci kocsin. Lelőhelyéül a polgárváros déli részét jelölte meg.² A darab évekig szerepelt az Aquincumi Múzeum kiállításán is. 1968-ban a római kori raktárból előszedett, bizonytalan lelőhelyű falfestmény anyag összeállításakor derült ki, hogy az említett darab beleillik az újonnan összerakott fal egyik képmezejébe. Stílusán, színezésén kívül technikai kivitelezése is megerősítette ezt. Az új falfestmény ugyanis kiválik jellegzetes alapozásával az eddig ismert aquincumi falfestmények közül: a vakolt falra kb. 2—3 mm vastagságú finom, rózsaszín vakolást hordtak fel a festékréteg alapozásául. A raktárunkban levő falfestmény anyagban sehol sincsen ilyenfajta alapozás, viszont a három harcost ábrázoló töredék alapozása ugyanezzel a módszerrel készült, akárcsak az addig összeállított darabok. Így majdnem teljes bizonyossággal feltételeztük, hogy egyazon falhoz tartoznak. 1969 nyarán kisebb perióduskutatásra került sor a polgárváros déli részén, azon a területen is, ahol a Budapest Régiségei XIV. kötetében említett darabok előkerültek.³ Az 1969. évi ásatás alkalmával előkerült újabb falfestmény töredékek alapozási technikája megegyezett eddigi darabjainkéval, s az eddig összeállított fallal mintájukban is kétségtelenül összetartozó darabok kerültek elő. Mivel ez már a falfestmény restaurálása és összeállítása után történt, feltételezhető, hogy az eddig kialakult kép (főleg a képmezők) még módosulhat. A további ásatás eredményei (újabb falfestmény darabok, rétegtani és egyéb megfigyelések) feltétlen figyelemre méltóak lesznek, de már az eddigiek is elegendőek ahhoz, hogy a falfestmény stílusát, korát meghatározzuk.

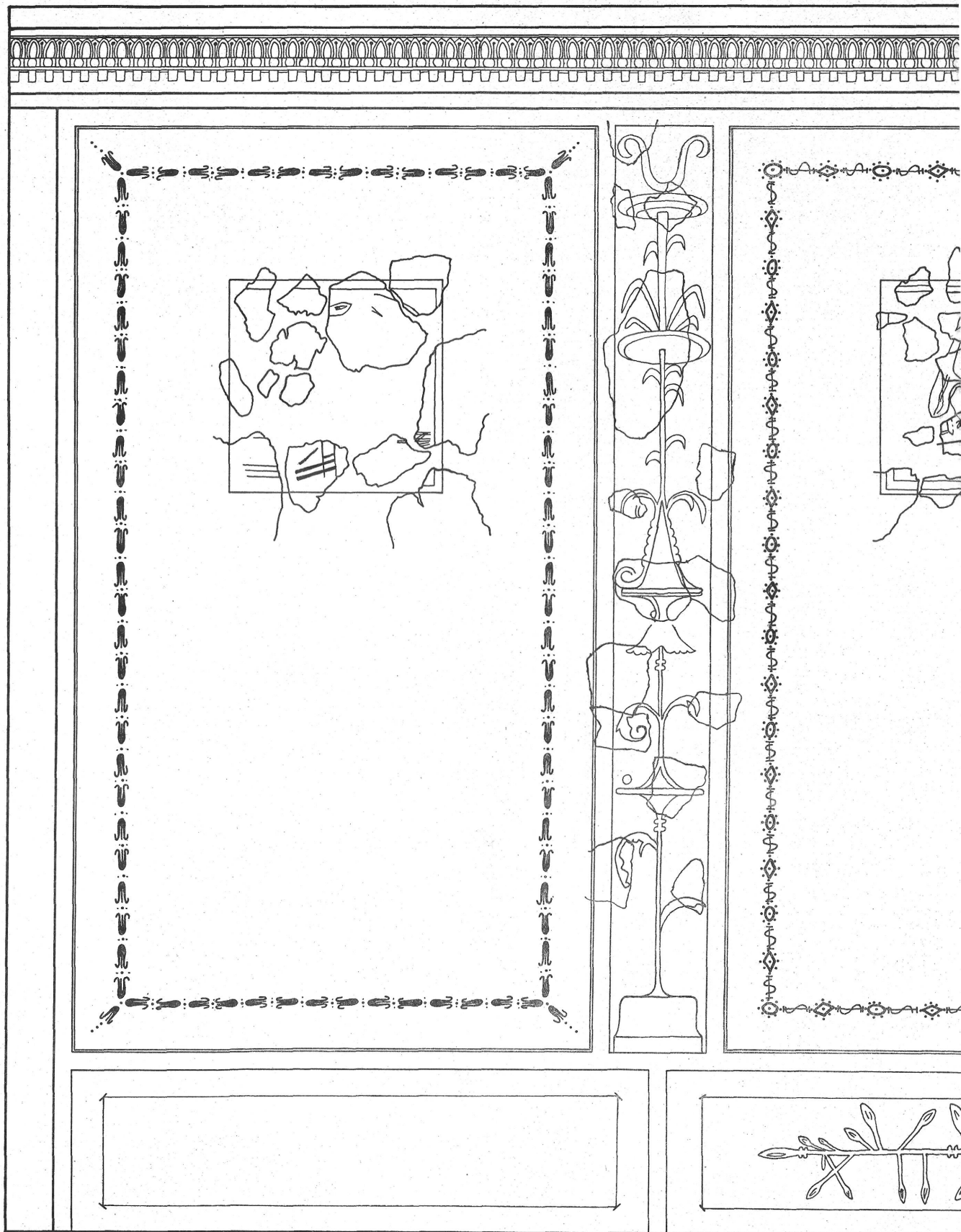
A falfestményt felül egy 20 cm magas, architektonikus stukkópárkány zárja le, de csak a restaurált falat, mert néhány helyen megmaradt a párkány fölött tovább folytatódó pirosra festett fal darabja. Tagolódása felülről lefelé: 1 léctag, 1 tojássor, 1 gyöngysor, 2 léctag. Az alsó léctag zöldre festett. A párkány fölötti falrész kissé ívelt. Alatta vörös mezők váltakoznak függőleges fekete sávokkal, amelyeket növénykandeláber minta díszít. (Ld. a 116. oldalon). Sárga, ill. piros színűek, indadiszűk zöld-kék-piros-sárga színű. Plasztikusan festettek, kopott színeik ellenére is jól kiválnak finoman megrajzolt kontúrjaikkal a fekete háttérből. Az egyik (jobb oldali) kandeláber középső tányérján szárnyas, ruhátlan női alak áll, s kitárt karjaiban egy-egy kis kerek pajzsot tart. Valószínűleg Victoria ábrázolása. Színe ennek is igen megkopott, de jól megrajzolt körvonalai szintén jól elválnak a háttértől.

A két szélső vörös mezőt fehér, tulipános füzér kereteli, a középsőt pedig fehér gyöngysor. Az egyes gyöngyszemeket feketével árnyalták.

A vörös mezőkben egy-egy négyzet alakú képmező van, a rajtuk levő ábrázolás azonban még nem határozható meg. A bal oldali képmezőn alul, kékesszürke háttérben hajó körvonalai látszanak, felül fehér-vörös színű drapéria, amely esetleg vitorla ábrázolása lehet.

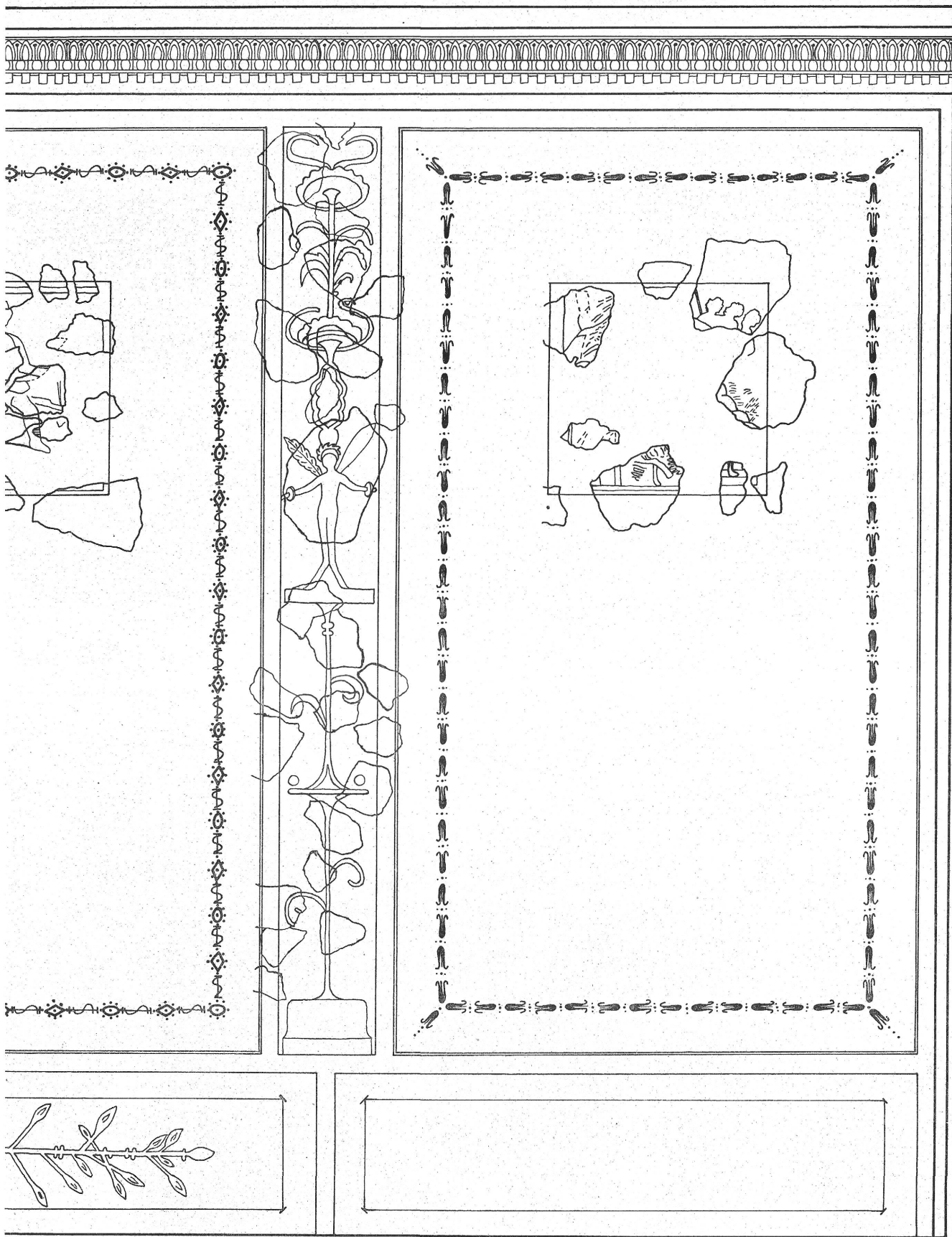
A középső mezőben ülő férfi alakja látható. Öltözete zöld tunika, hosszú szárú, sárga fűzött cipő, fején zöld frigiai sapka. Bal kezében egy nagyobb tárgyat tart s a jobbát is ráhelyezi. Öltözetéből, testtartásából Orpheus ábrázolásra lehet következtetni, így a tárgy, amelyet kezében tart, hangszere.

A harmadik, jobb oldali képmezőbe helyeztük a fent említett, Szilágyi János által közölt töredéket.

Egy aquincumi freskós szoba
Rekonstruktionszeichnung einer mit Fresken

fal rekonstrukciós rajza
 geschmückten Zimmerwand in Aquincum

A képet véglegesen összeállítani itt sem lehetett, de a darab egy másik töredéssel jól összeillett. Ebből kiderült, hogy a három férfi egy domb mögött áll, kezükben hosszú, botformájú tárgyak. A domb oldalán könnyedén megfestett, zöld növényzet látszik. Ebbe a képmezőbe olyan töredéket is elhelyeztünk, amelyeken állatlábak láthatók — esetleg vadászjelenettel állunk szemben.

A lábazati részből elég kevés töredék maradt meg, ebből egy fekvő téglalapokban levő fekete alapon fehér színű ágas-bogas stilizált növényi mintát lehetett összeállítani.

Valamennyi mezőt, a kandaláberrel díszített fekete sávokat és a lábazati részeket is egy fehér csíkkal szegélyezett zöld léccerkeretezi, illetve választja el egymástól.

Falfestményünk azoknak a pannóniai emlékeknek a sorát bővíti tovább, amelyet Nagy Lajos a pannóniai festészetről írott cikkében mint nyugat-pannóniai csoportot határozott meg.⁴ Azóta ezeknek az emlékeknek a köre tovább bővült, s most már magából Aquincumból is ismerünk olyan falfestményeket, amelyek ebbe a körbe illenek. Az elnevezés azonban ma is használható, az újabb leletek ellenére, hiszen nem pusztán földrajzi elhatárolásról van szó, hanem stílusbeli különbségekről is. A különféle irányokból érkező hatások más-más arculatot adhattak a provincia egyik, illetve másik felében. Ez nemcsak a művészetben volt így, hanem elsősorban az élet többi területén, például a lakosság összetételében, a gazdasági életben. A limes és a tartomány belső területei között volt ilyen különbség, amely nagyjából meg is felel a Nagy Lajos-féle megkülönböztetésnek. A nyugat-pannóniai csoportba sorolja be Nagy Lajos a korai pannóniai falfestményeket, amelyek a pompeji 3. és 4. stílus hagyományait követik.⁵ Ide sorolhatók az aquincumi polgárváros festő lakásának falfestményei, a katonavárosból a Szél utcából előkerült falfestmények egy csoportja, a régebben is idesoroltak közül pedig a baláciai és poetovioi falfestmények.

Első látásra is szembetűnik a piros-fekete mezők váltakozása, a fekete sávokon levő kandaláberábrázolás. Ez utóbbi ábrázolás egyezik meg a fenti falfestményeken leginkább: a jól megrajzolt kontúrok, a ragyogó színű, bár kopott, plasztikus festésmód helyenként a megtévesztésig hasonlóvá teszi ezeket a kandalábereket.⁶ A baláciai falfestményeknél itt az első csoportba tartozó falfestményekről, a vörös-fekete, sárga-lila és a vörös ebédülőhelyiség falfestményeiről van csak szó. Ugyanilyen kandaláberábrázolás van az aquincumi festőlakás 8. sz. helyiségében.⁷ A fekete sávok itt vörös és sárga mezőkkel váltakoznak. Nagy Tibor a II. század 10-es, 20-as éveire, a ház első építési periódusára tette ezeket a falfestményeket az ott talált fehéralapú, girlanddíszes falakkal együtt. A párhuzamok között a Szél utcai és a poetovioi analógiákat is megemlítette.⁸ A poetovioi darabok még a lábazon levő vízimadár, vízinövény ábrázolásban is megegyeznek a festőlakásával, illetve a baláciai falfestményekkel. Ha az aquincumi helytartói palota falfestményeinek kronológiáját is figyelembe vesszük, akkor ennek alapján a feketealapú kandalábercsoportot inkább Hadrianus uralkodásának a végére helyezzük.⁹ A fehér tulipán illetve gyöngyfüzérrel keretelt vörös mezőnek ugyancsak közeli kapcsolata van Baláciával, de ott ez a fehér keret, bár hasonló, mégis jóval díszesebb az aquincuminál. Az aquincumi helytartói palotában van egészen hasonló keretdísz tulipán és gyöngy-sor mintával, a második falfestési periódusba tartozó 3. és 6. helyiségekből.¹⁰ A fent említett falfestmények mindegyikénél megtalálhatók még az egyes mezők közötti vonalszegélyes elválasztó sávok is, amelyek szintén a korai, nyugat-pannóniai, távolabbról pedig az I. századi itáliai festészetből származtathatók.¹¹

Ugyanerre az időszakra utal a három, még végleges formájában össze nem rakott képmező festési stílusa is. A II. század 2. negyedében jelent meg Pannóniában az úgynevezett „zónás stílus” utáni impresszionista festésmód: a határozott kontúrok nélkül, foltokban festett alakok már Hadrianus uralkodásának végére jellemzőek.¹² Képmezőinknél ez az Orpheus alaknál s az állatalak töredékeknél figyelhető meg a legjobban.

Ugyanakkor ez az impresszionista stílus a pompeji stílusok hagyományaival párosul.¹³ Ezt követi a stukkópárkány is. Általában az itáliai hagyományokat követő falfestményeknél a stukkópárkánynak alárendelt szerepe van a falfestmény mellett, inkább csak kiemelik azt. A legegyszerűbb tagozatokból tevődnek össze, nem túl magasak s nem is igen ugranak ki a falsíkból. Igen gyakran folytatódik fölöttük a fal festése.¹⁴ Aquincumból a Szél utcából ismerünk majdnem azonos léctag — tojásfüzér — gyöngy-sor — fogazás — léctag beosztású stukkópárkányt. Balácáról a „sárga-lila szoba” stukkópárkánya hasonlít az aquincumira, s közelebbi párhuzamai vannak még Poetovioból és Vindobonából.¹⁵ Mind ezeknél, mind az aquincuminál folytatódott a falfestés a stukkópárkány fölött is. Mindezek az architektonikus jellegű párkányok együtt szerepelnek az ebbe a stílus körbe tartozó falfestményekkel.

Összegezve: a falfestmény stílusa alapján a II. század 2. negyedére tehető, Hadrianus uralkodásának végére. Stílusban azonban az ún. nyugat-pannóniai körbe tartozó darabok állnak hozzá a legközelebb.¹⁶ A korbéli egyezések és a stílusbeli, kivitelezésbeli hasonlóságok alapján az is feltételezhető, hogy néhány esetben egy műhely termékeivel állunk szemben, s az Itáliából kiinduló hatás útja is világosan követhető.

JEGYZETEK

- 1 Bp. R. XIV (1945) 457 skk.
- 2 Bp. R. XVI (1956) 413, 32. kép és Szilágyi, Aquincum (Bp., 1956) LXXXVI. t.
- 3 Erre az adatra Póczy Klára szíves engedélyével hivatkozom. Ugyanitt köszönöm meg a falfestmény publikációra való átengedését és állandó segítségét az összeállítás során.
- 4 Nagy L. R., M. 41 (1926) 81 skk. és 89. skk.
- 5 Nagy L. i. h.
- 6 A balácai kandeláberekről: Nagy L. i. m. 89 skk. és Thomas E., Römische Villen in Pannonien (Bp. 1964) XLVI, XLVII, XLVIII, L. táblák.
- 7 Nagy T. Bp. R. XVIII (1958) 165, 175 skk., 37, 40 képek.
- 8 Nagy T. i. h. és 35, 36. kép. A poetoviói falfestményekről még: Nagy L., i. m. és Skrabar, Jb. d. k. k. Z. K. II. (1904) Távolabbi párhuzam: W. Drack, Die römische Wandmalerei der Schweiz (Basel, 1950) XIII, XIV t.
- 9 Sz. Póczy K., Bp. R. XVIII (1958) 109, 37, 38. j.
- 10 Thomas E., i. m. LIII, LIV, LV t., Sz. Póczy K., i. m. 1, 2, 5, 17. kép, Praschniker—Kenner, Der Bäderbezirk von Virunum.
- 11 L. Thomas E., i. m. XXXIX. t., Poetovioból: Skrabar, i. m. 199. és Nagy T., i. m. 181. 1. és 124. j. — Igen elterjedtek, ezért nem korhatározóak. (L. Nagy T. megjegyzését.)
- 12 Sz. Póczy K. i. m. 109., Wirth, Römische Wandmalerei, R. M. 44 (1929) 114.
- 13 Sz. Póczy K. i. h.
- 14 Nagy L. Arch. Ért. 41 (1927) 125 skk.
- 15 Baláca: Thomas E., i. m. LXXIX, LXXVII. t., Poetovio, Skrabar, i. m. 208—9., Vindobona: Kenner, Jb. f. Altertumskunde III (1909) 49.
- 16 Sz. Póczy K., Bp. R. XVIII (1958) 109. Nagy T. uo. 175. és megjegyzései. A helytartói palota építését új időpontra tette Wellner István az Arch. Ért. 97 (1970) 116 skk. Ez a palota falfestményeinek keltezését is befolyásolhatja. A kérdéses korú épületszárnyban levő falfestmények korát Wellner I. nem tárgyalta, csak a déli, ún. II. sz. épülethez tartozó 23. sz. helyiség falfestményéről írt. L. még uő., A magyarországi római kori épületek belső díszítő művészete, Építés — Építészettudomány II. kötet, 3—4. sz. 340 sk.

MARGIT NÉMETH

NEU ZUSAMMENGESTELLTES WANDGEMÄLDE AUS AQUINCUM

Am südlichen Teil der Aquincumer Zivilstadt sind im Laufe der Ausgrabungen von J. Szilágyi im Jahre 1943 Fragmente eines Wandgemäldes zum Vorschein gekommen, die wir 1968—69 zusammengestellt haben. Der Fundort wurde auch durch die Ausgrabung des Jahres 1969, als man neuere, zu dem bisherigen Material gehörende Stücke gefunden hat, authentisiert. Anlässlich der folgenden Ausgrabungen sind von hier auch noch weitere Funde zu erwarten.

Bei der Restaurierung gelang es uns eine aus roten Feldern und schwarzen Trennungstreifen bestehende Wand zusammenzustellen, die oben architektonisch ein aus Leistenglied — Eierstabreihe — Perlenkette und zwei Leistengliedern bestehendes Stukkogesims abschließt. Darunter werden die drei roten Felder von einer weißen Perlen-

kette bzw. Tulpengirlande umrahmt und in ihrer Mitte befindet sich in einem weißen Leistenrahmen je ein viereckiges Bild. Die Darstellung dieser kann nicht in jedem Falle bestimmt werden: auf dem einen ist Orpheus, auf dem anderen eine Jagdszene zu sehen. In die letztere gelang es uns das die sog. „Drei Krieger“ darstellende Fragment einzufügen. Die Streifen auf schwarzer Basis sind von roten und gelben Pflanzenkandelabern verziert. Auf dem einen ist die beflügelte, unbekleidete, zwei Schilder haltende Victoria dargestellt. Die liegenden oblongen Tafeln des Sockels sind auf schwarzer Basis von einer weißen Pflanzenornamentik geschmückt.

Das Wandgemälde bewahrt die Traditionen des 3. Stils von Pompeji, ihre Analogien beweisen den westpannonischen bzw. italischen Einfluß.

RÁKOSCSABAI RÓMAI KORI FÉMLELET

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma adatgyűjtő munkája során a Budapesti Történeti Múzeum római gyűjteményében egy eddig feldolgozatlan eszközleletre lettünk figyelmesek. A régészeti osztály munkatársai elmondták,¹ hogy a tárgyakat Oros László református lelkész adta át a múzeumnak, azzal a megjegyzéssel, hogy a parókia kertje (Bp. XVII., Rákoscsabai u. 3.) melletti út építéskor az úttükör kiemelése közben találták 1964 őszén egy leletegyüttesben kb. 0,60 m mélységig levő rétegben. A beszolgáltatott leletegyüttes 23 vas számból, illetve töredékből és egy bronz edényaljból állt. Oros László közlése szerint az eszközök mellett kerámia, érem vagy egyéb tárgy nem került elő.

A leletek leírását az alábbiakban adjuk:

- 65.1.1. Bronzedény alj része talpgyűrűvel, forrasztott fenékrésszel.
Alj átm. 6 cm (1. kép)
- 65.1.2. Vaszköz, elkeskenyedő részben végződő karika (fűrő?) a leltárkönyvi bejegyzés szerint, de a tárgy néprajzi összehasonlító vizsgálata után arra a következtetésre jutottunk, hogy kocsirúdszeg volt.
H. 14,5 cm (2. kép)
- 65.1.3. Vaszköz, derékszögben forduló pánt, szélei visszahajlanak, egyik végén forrasztott szeg.
H. 14 cm, sz. 3,5 cm.
- 65.1.4. Vaszköz, egyik végén karikában, másik végén kampóban végződő rúd. Feltehetőleg ez is tengelyvégszög volt.
H. 18 cm.
- 65.1.5. Vaszköz, félkörívben domborított széles vaslemez, rúdvasalás töredéke.
H. 21,5 cm. Sz. 9,5 cm.
- 65.1.6. Henger alakú foglalat, egyetlen lemezből oválissá összenyomva. Kocsirúd vasalása lehetett.
Pánt sz. 3,2 cm, foglalat 9×6,2 cm.
- 65.1.7. Vaspántból hajlított abroncs, mindkét végén átfúrva, s szeggel összeerősítve. Kocsirúdvég vagy kocsi oldalvasalás lehetett.
Pánt sz. 7,5 cm, foglalat 11×5 cm.
- 65.1.8. Abroncs szögletesen összehajtván. Néprajzi analógiák alapján ez a tárgy is kocsi oldalvasalás lehetett. (3. kép)
- Pánt sz. 7,5 cm, foglalat 15×8,5 cm.
- 65.1.9. Kétágú ácskalapács, kopott, rozsdás.
14×12 cm.
- 65.1.10. Fejsze, átfúrt nyéllyukkal. (4. kép)
Sz. 17 cm.
- 65.1.11. Széles, nagyméretű nyélcsoves fejsze, melynek elkeskenyedő végében szegecselés. (5. kép) A leltárkönyvi bejegyzés fejszét ír, de talán helyesebb a szekerce elnevezés használata ebben az esetben.
Sz. 17 cm.
- 65.1.12. Fokos töredéke, lemezből kalapált fejszerésszel. (6. kép)
Sz. 12 cm. M. 13 cm.
- 65.1.13. Szőlőmetsző kés, lemezből kalapálva, bal-tás forma. (7. kép) A tárgy nagyon vékony, nyelének átmetszete téglalap alakú, ami nem szokás a metszőkések esetében, vágó-éle sincs, töredékes.
H. 9,5 cm.
- 65.1.14. Lándzsahegy nyéllyukkal.
H. 19,2 cm.
- 65.1.15. Kocsivasalás a felerősítésre szolgáló szeglyukkal. A leltárkönyvben bárdként szerepel.
6,2×22,5 cm.
- 65.1.16. Kocsialkatrészek, patkó alakban hajlított pánt, végén henger alakú foglalat, ráforrasztott füllel.
A pánt átfúrva.
Rúd sz. 14 cm. Pánt íve 13 cm.

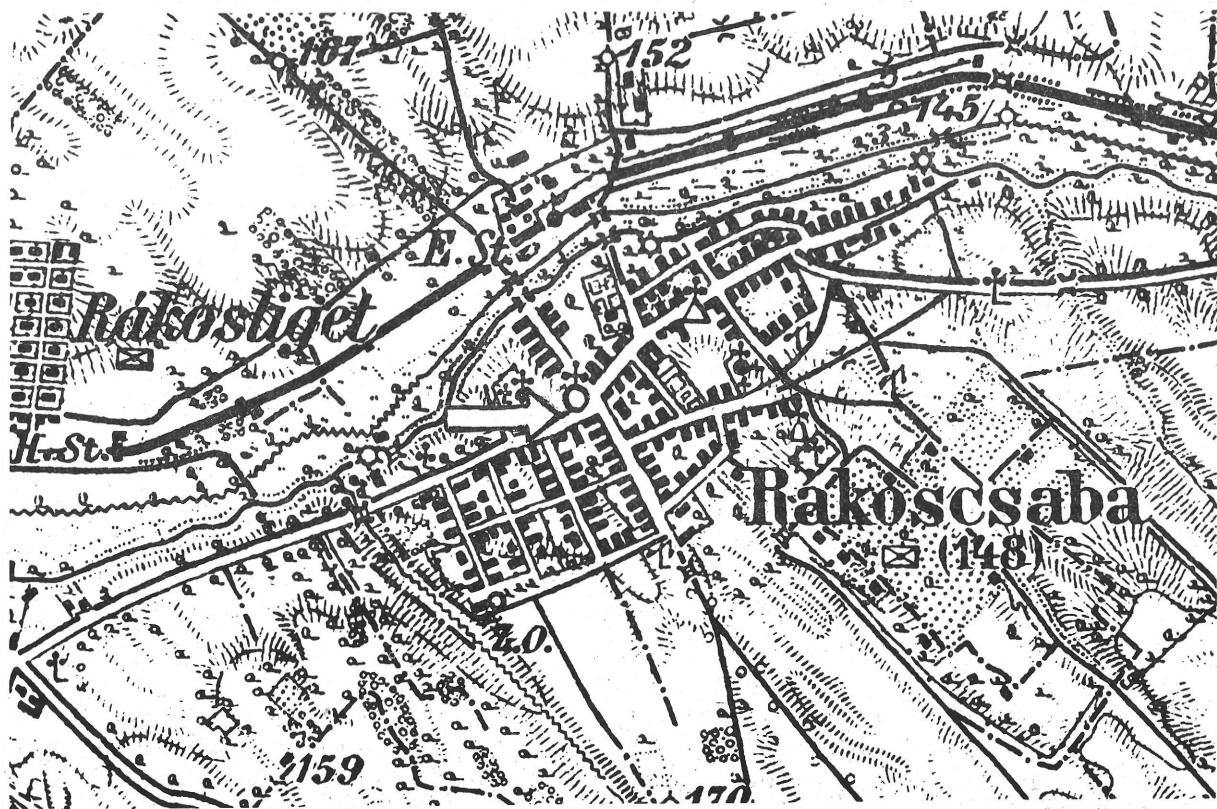

- 65.1.17. Kocsialkatrészes, pánt, egyik végén átfúrva. (Kocsikerék abroncs töredéke — a leltárkönyvben e szó után szereplő kérdőjelet nem érezhetjük indokoltnak.)
H. 28 cm. Sz. 8,8 cm.
- 65.1.18. Kocsialkatrészes, kerékagy tartozéka, alsó vagy felső marokvas, a szegecselés nyomával.
H. 28 cm. Sz. 8,8 cm.
- 65.1.19. Sarló, alig hajló ívvel. (8. kép)
H. 36 cm.
- 65.1.20. Egyélű, hosszú kés, nyelén 6 átfúrással és szeggel.
H. 42,5 cm.
- 65.1.21. Nagyméretű véső, egyik vége korongos ki-képzésű, másik vége laposra kalapált. (9. kép)
M. 18,5 cm.
- 65.1.22. Levél alakú lándzsahegy, nagyméretű. (10. kép)
H. 34 cm. Pedál sz. 6 cm.
- 65.1.23. Csuklós szerkezetű pánt.
H. 38 cm. Sz. pedál 3,7 cm.
- 65.1.24. Lemezből kivágott pánt, mindkét végén lyukkal.
H. 30 cm. Sz. 4,5 cm.

A tárgyak több szempontból is érdekesek számunkra, egyrészt mint a limesen túl előkerült zárt római leletegyüttes, másrészt a benne előforduló mezőgazdasági eszközök, hazánk ókori agrártörténete szempontjából érdemelnek figyelmet.

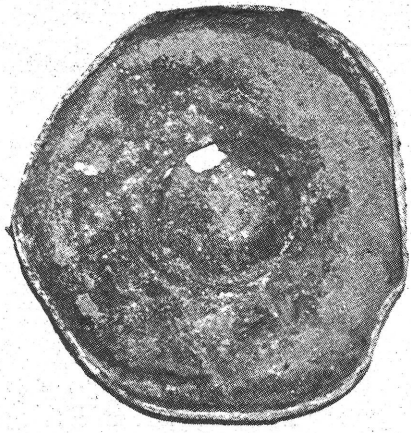
Mint ahogy a lelet beszolgáltatását hitelesítő ásatás nem követte, így történelmi értékelése igen nagy nehézséget okoz. 1967 nyarán a helyszínen járva Oros Lászlótól megtudtuk, hogy a tárgyak pontosan hol kerültek elő, azon kívül a környékről származó több római kori leletről is értesültünk. Helyszíni szemlénk eredményeképpen ugyanerről a helyről előkerült kocsivasalást adtunk be a Budapesti Történelmi Múzeumba²; ez a tárgy vékony, derékszögben hajlott vaslemez, felül legömbölyített és csepp alakban átfúrt.

A terület földrajzi adottságainak figyelembevétele is egy lépéssel közelebb vitt az eszközök értékeléséhez. A lelőhely a Rákospatak középső folyása mentén, a pataktól délre, a mai református templom kertje mellett, a Rákoscabai és Péceli út kereszteződésénél található. (11. kép) A hely még ma is észrevehetően

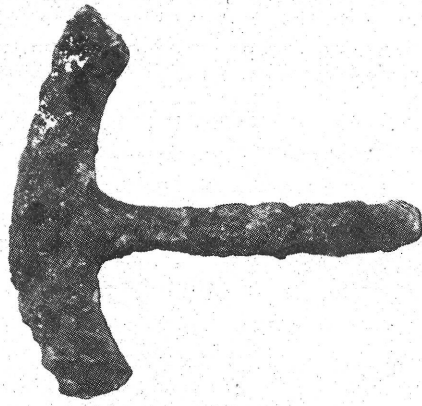

2. kép. Lelelőhelytérkép, →-lal jelölve a ref. paróchia udvara, ill. az útépités helye
Fundortkarte, Hof der ref. Pfarre bzw. Stelle des Straßenbaues mit → bezeichnet

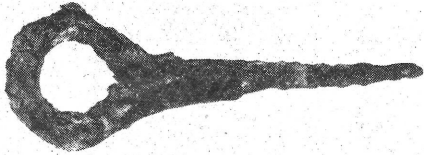
1

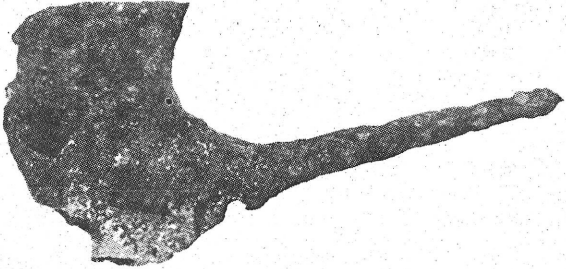
6

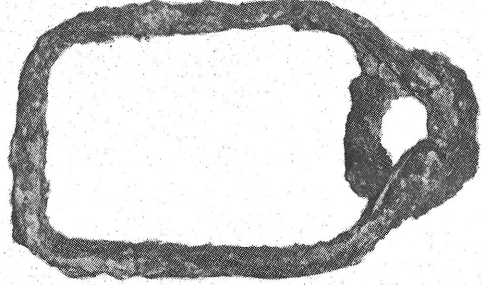
2

7

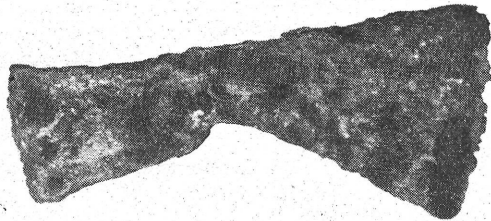
3

8

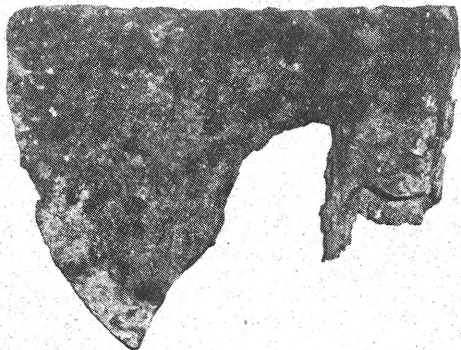
4

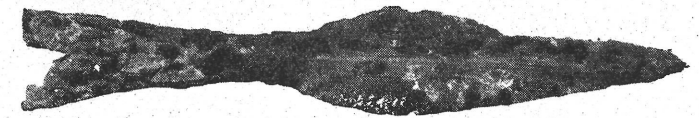
9

5

10

1. kép. 1. bronzedény töredéke, 2. kocsiaktrész, 3. kocsiabroncs, 4. fejsze, 5. fejsze, 6. fokos töredéke, 7 szőlőmetsző kés,
8. sarló, 9. véső, 10. lándzsahegy
1. Fragment eines Bronzegefäßes, 2. Wagenbestandteil, 3. Wagenreifen, 4. Axt, 5. Axt, 6. Fragment einer Streitaxt, 7. Winzer-
messer, 8. Sichel, 9. Meißel, 10. Lanzen Spitze

kissé kiemelkedik környezetéből. Földrajzilag a pesti síkság folytatása, amely kelet felé enyhe emelkedést mutat, és a belvárosi részekenél 50—60 méternél magasabban fekszik.³ Talaja ártéri üledék. A patak mentén öntéstalaj. A pesti oldal az árvízszabályozás előtt rendkívül mocsaras volt⁴, csak egyes kiemelkedő részek, többek között a Rákos-domb, Rákoscsaba egy része volt aránylag száraz, vízmentes terület. A környék régészeti leletei arra mutatnak, hogy a rézkortól kezdve emberi településsel számolhatunk a Rákos-patak völgyében. Az őskor későbbi szakaszából is vannak leleteink, így Rákoscsaba, Hunyadi u. 3-ban, bronzkori cserepeket, a Rákos-patakából bronz törököt, a Rákosrendező pályaudvar területén kelta leleteket tártak fel.⁵ A római korban elég szegényes a régészeti leletek előfordulása ezen a területen. A Duna bal parti részének római felügyelet alá kerülése a II. század elejére tehető,⁶ a rómaiak bal parti terjeszkedésének fontos állomása a Rákos-pataki őrtorony volt, Transaquincum területén.

Az erőd építését Nagy Lajos a II. század második felébe teszi.⁷ Az építménnyel szemközt a Dunából cölöphíd maradványai kerültek elő. A hidat a Margitsziget északi sarkán épült őrtorony védte. Szilágyi János közöl a Rákos-pataki őrtoronyról írt munkájában egy 1756-os térképet, ahol a transaquincumi erődötől északkeletre a Rákos-patak mentén romok vannak feltüntetve. Talán az út védelmére szolgáló állomás maradványai ezek.⁸ A patak partján több helyen is római kori leletek kerültek elő, mintegy kirajzolva a rómaiak alföldre történő behatolásának útvonalát. Így a lelőhelyhez közel fekvő Rákos-dombról sírleletek, a Rákos vasút építésének helyéről bronzfibula, vas lándzsavég, kerámia, a Rákosrendező pályaudvarról római kori sírleletek vannak.⁹ A rákoscsabai eszközlelet előkerülési helye is egybeesik a valószínűsített út irányával. A hely földrajzi adottságaiból és az itt előkerült leletekből arra következtethetünk, hogy a rákoscsabai református templom helyén, a ma is észlelhető emelkedőn római épület állhatott. E feltételezésünket a következő adatok még jobban megerősítik. Szántó Géza „Rákoscsaba község leírása, a régi és újkori ismertetése”. c. monográfiájában írja, hogy az 1627-ben épült első ref. ev. templomot 1904-ben lebontották és a torony melletti fundamentumban — mely a leírás szerint szintén római eredetűnek tűnik — két, feliratos, római oltárkövet találtak.¹⁰

Az 1. sz. kőemlék felirata Márton Lajos olvasata szerint a következő:¹¹

S	(. . . .)s
SILVANVS	Silvanus
S.L.E.G.II.A.D.I	s(ignifer) leg(ionis) II. adi(utricis)
.P.F.	p(iae) f(idelis)
V S L M	v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Az oltárkövet kelezésének terminus post quem-e a legio II. adiutrix helyőrségként történő idehelyezése Pannónia kettéosztása idején (i. sz. 106)¹²

A másik kő felirata:

I O M	I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
I V N O N I R E	Iunoni Re
C' A E N E P	ginae Nep
(V N O . S I L V)	tuno Silva
O M V	no M(erito) V(otum) (Solvit Libens)

(Márton Lajos által javasolt feloldás ez esetben kétségtelenül hibás; l. a 13. jegyzetben Nagy Tibor szöveg-feloldását.)

Az említett két kőemléket az 1934-es református kiállításra Debrecenbe szállították. Érdeklődésünkre dr. Módos László kollégiumi főigazgató közölte, hogy a köveket Debrecenben fellelni már nem lehet,¹⁴ ezért a kövek olvasatának revízióját nem végezhetjük el.

A vas eszközlelet a mai templom háta mögött, az úttest területén, ill. a parókia udvarán került elő. Sajnálatos módon az előkerülés körülményei nem tisztázottak, bár az anyag összetétele és töredékes volta elrejtésre nem utal, így háborús eseményhez nem köthető. A leletben többségében mezőgazdasági jellegű tárgyak, sarló, metszőkés, kocsialkatrészek, famegmunkáló szerszámok és 2 db fegyver található. A vas-eszközök formája az általános római kori típust képviseli. Pontos kelezésük — kerámia és éremlelet hiányá-

ban — éppen ezért nagy nehézséget okoz. A mezőgazdasági eszközök formája és készítésük technológiája a kelta kortól kezdve a középkorig alig változott.

A kétségkívül római bronzedény töredéke sem alkalmas mai formájában arra, hogy az együttest szűkebb időhatárok közé keltezzük. A szerszámok típusokba sorolásánál figyelembe vettük a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma adatanyagát.¹⁵

Hazánk területén a római korból előkerült sarlókat a penge hajlásszöge alapján három típusba sorolhatjuk: félhold alakúak, mint a mai fűvágó sarlók, erősen ívelt kaszaszerű sarló, mint amilyeneket Bónis Éva balatonaligai ásatásánál talált,¹⁶ és egy alig ívelt forma (a néprajzi anyagban ez a típus is fellelhető), olyan mint a rákoscsabai. Ezt a típust White a római mezőgazdasági eszközökről írott összefoglaló munkájában *falx veruculata* vagy *denticulata* néven említi és a kelta etnikumhoz köti.¹⁷ Kuzsinszky Bálint közöl Fenépusztáról IV. századi, a miénkkel teljesen megegyező 6 db sarlót.¹⁸ B. Thomas Edit a pannóniai vilákról írt monográfiájában felsorolja a gazdasági épületekben előkerült mezőgazdasági szerszámokat,¹⁹ s többek között Könighof „Ödekloster” lelőhelyről közül egy szintén IV. sz.-i sarlótöredéket, amelyik közeli analógiája a rákoscsabainak. A táci I. villa ásatásánál is került elő egy ehhez hasonló töredék.²⁰ A leányfalui burgusból a IV. sz. végéről származó mutat közeli rokonságot a miénkkel.²¹ Ismeretlen lelőhelyről több, ehhez hasonló sarlót ismerünk, minthogy azonban a keltezéshez nem nyújtanak segítséget, ezzel nem foglalkozunk.

A pontosan datálható darabok arra mutatnak, hogy ez a sarlófajta inkább a késő római anyagban fordul elő, a III—IV. sz.-i telepeken.

A Dunántúl emlékanyagában szép számmal található szőlőmetsző kécekről, a rómaiak szőlőkultúrájáról több dolgozat jelent meg régészek és néprajzosok tollából. A szőlőmetsző kécek tipológiáját és a velük kapcsolatos természettechnikai tudnivalókat legutóbb Patay Árpád foglalta össze.²² A szerző beosztása alapján a rákoscsabai szőlőmetsző kés a húzvametszésre alkalmas baltás kacorok közé tartozik. Analógiái a Dunántúlon több helyen fellelhetők, a legközelebbi megfelelői a Budapesti Történeti Múzeumban levő Aquincumból származó metszőkécek.²³ White anyagában a *falcula vineatica* formához áll legközelebb jelenlegi töredékes állapotában, valószínűleg azonban eredetileg a baltás formájú *falx vinitoria* típust képviselte.²⁴ A metszőkéceknél előforduló típusokat a római korban belül keltezni nem tudjuk, mert egyszerre többféle fajtát is használtak attól függően, hogy a szőlővessző metszését melyik eljárással végezték el.

A 4. képen bemutatott fejszéhez, analógiaként a Szentendrei Múzeumban őrzött fejszét hozhatjuk fel.²⁵ Ezek a leányfalui burgus ásatásánál kerültek elő és a sarlóhoz hasonlóan a IV. sz. utolsó negyedére tehetők. Földrajzilag a legközelebb álló és korban a IV. századra keltezhető 3 db fejsze a nógrádverőcei burgusból került elő.²⁶ Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy korábbi leleteink Szönyből, Nagytétényről, Szalacsaból stb. azt mutatják, hogy ez a forma a római korban végig meglévő volt. Az 5. képen látható nyélcsovós szekerce igen ritka a Duna-vidéken, hazánkban nyugati eredetűnek tartható forma.²⁷

Kocsialkatrészek a pannóniai emlékanyagban igen nagy számban vannak képviselve, ezek vagy kocsitemetkezésekből származnak, vagy szórványosan, telepeken kerülnek elő. A temetési díszkocsik, amelyek rekonstrukcióját Gaul Károly munkásságától kezdve az újabb kutatások alapján jól ismerjük,²⁸ analógiái és az élő néprajz segítségével elvégezhetjük az egykori mezőgazdaságban használatos kocsi alkatrészeinek azonosítását. Sajnos a mi leletünkben olyan töredékes darabok vannak képviselve, amelyekből ez esetben a kocsi formáját nem tudjuk meghatározni. Az itt előkerült töredékekhez hasonló darabok találhatóak a Budapesti Történeti Múzeum aquincumi anyagában, de az ország vidéki múzeumaiban is. A 65.1.2. számú darab legközelebbi analógiája a nógrádverőcei burgusból származik²⁹ és a IV. századra keltezhető.

Leletegyüttesünkben két darab lándzsahegy képviseli a fegyverek csoportját. Pannónia területéről fegyverleletünk igen kevés van, de szerencsére több köemléken ránk maradt ábrázolása.³⁰ Ezek a lándzsák hosszúak, babérlevél alakúak, köpűsek, a katonai felszereléshez tartozóan szokták ábrázolni a sírköveken.³¹

Leleteink tanúsága szerint feltehetőleg egy római úti állomás emlékanyagát találtuk meg ezen a helyen, mely építmény az eszközök típusa alapján a késő római időben is fennállt. Az őrhely lakói a katonai felügyelet mellett (ezt a feladatukat az előkerült lándzsahegyek és a katonai felszereléshez tartozó ácsszerszámok igazolják)³² mezőgazdasági termeléssel is foglalkoztak. Halottaikat a környéken, a mai vasúti megálló helyén temették el.

Az őrállomás építésének kora és fennállásának időtartama hitelesítő ásatás hiányában egyedül a leletek alapján azonban nem állapítható meg.

JEGYZETEK

- 1 A lelet feldolgozásának engedélyezéséért a Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Osztálya munkatársainak ezúton mondok köszönetet.
- 2 L. sz. 65.1.25.
H. 19,5 cm
Sz. 6,3 cm
- 3 Budapest Természeti Földrajza. Szerk. Pécsi Márton. (Bp. 1959.) 155.
- 4 A 2. jegyzetben i. m. 20. ábra.
- 5 Tompa F.: Őskor. Bp. Tört. I. (Bp. 1942.) 1—121.
- 6 Nagy L.: Az Eskü téri római erőd, Pest város őse, Bp. 1946.
- 7 Nagy L.: Aquincum és a késő római védőrendszer. Bp. Tört. I. (Bp. 1942.) 747—767.
- 8 Szilágyi J.: A Rákospatak menti római erődítmény és fahíd. Arch. Ért. 76. (Bp. 1949.) 73—77.
- 9 Nagy G.: Budapest az őskorban. Bp. Rég. 1904. 87—157. Tompa F.: Bud. T. I. 131.
- 10 Szántó G.: Rákoscaba község leírása, a régi és újkori ismertetése. (Rákoscaba 1912.)
- 11 Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye. I. köt. Bp. 1910. Márton, L.: A vármegye őskora. 187.
- 12 A legio significere i. Nagy T.: Arch. Ért. 1942. 277. o. 55. j.
- 13 „A 2. sz. felirat 4/5. sorainak vagy az olvasata, vagy a feloldása hibás. Közvetlenül az istennevek után nem következhet a v.s.l.m. formula, vagy ennek egyik változata és nem maradhatott ki az oltárkő állítójának a neve. Amennyiben a felirat 5. sorában az OMV betűcsoport előtt csupán egy betűnyi hely hiányzik, ebben az esetben a Silvano kiegészítés kézenfekvő; de akkor utána az oltárkő állítójának neve kellett, hogy következzen M( ) V[( )] tehát egy M(arcus) V[al(erius)], vagy ehhez hasonló személynév. Amennyiben viszont az 5. sor elején 3 betű törött ki, úgy a Silv[an]o kiegészítés semmiképp sem állhat meg, hanem mindjárt Nep[tu]no után az oltárkő állítójának neve következett.” (Nagy Tibor megjegyzése.) Nagy Tibor szíves segítségét köszönöm.
- 14 Dr. Módis László főigazgató fáradozásáért ez úton is köszönetet mondok.
- 15 Hálás köszönetemet fejezem ki a balassagyarmati, szentendrei, székesfehérvári múzeumok igazgatóinak, hogy a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archivumában szereplő, anyagukat összehasonlítás céljából rendelkezésemre bocsátották.
- 16 B. Bónis É. leletmentése 1951. *Thomas E.*—*Szentlélek T.*: Vezető a Veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti kiállításában. Bp. 1959.
- 17 *White, K. D.*: Agricultural implements of the Roman World. Cambridge 1967. 83.
- 18 *Kuzsinszky B.*: A Balaton környékének archeológiája. (Bp. 1920.) 82. ábra.
- 19 *B. Thomas, E.*: Römische Villen in Pannonien. (Bp. 1964.) 96. ábra.
- 20 Székesfehérvár, István király Múzeum Lt. sz. 60.7.62.
- 21 Szentendre, Ferenczy Károly Múzeum Lt. sz. 53.1.192.
- 22 *Patay, Á.*: A szőlőtermesztés története hazánk területén a legrégebb kortól a IX. század végéig. A Kertészeti és Szőlészeti Egyetem disszertációja. (Bp. 1965.) kézirat
- 23 Budapesti Történeti Múzeum Lt. sz. 39.621., 39.663., 42.592.
- 24 *White, K. D.*: i. m. 93.
- 25 Szentendre Ferenczy Károly Múzeum: Lt. sz. 53.1.195., 53.1.220., 53.1.222.
- 26 Balassagyarmat, Palóc Múzeum Lt. sz. 51.346—347., 51.349.
- 27 Nagy Tibor szíves közléséből tudom, hogy az 5. képen bemutatott nyélcsöves szekerce típus a Duna-vidéken ritka, nálunk nyugati típust képvisel.
- 28 Kocsirodalomhoz l. *Gaul K.*: Ókori kocsik helyreállítása a somorodi sírlelet alapján Arch. Ért. (1889) 193—205. Azonkívül *Alföldi A.*, *Fülep F.*, *Radnóti A.* e témával kapcsolatban megjelent tanulmányait.
- 29 Balassagyarmat Palóc Múzeum Lt. sz. 51.438.
- 30 *Hoffler, V.*: Római fegyverek a Magyar Nemzeti Múzeum emlékei. Arch. Ért. 29 (1909) 314—328.
- 31 A 30. jegyzetben i. m. 327.4. sz.
- 32 *Nagy L.*: Ácsszerszámokból álló tömeglelet az aquincumi múzeumban. Bp. R. 12. (1937) 155—178.

RÖMERZEITLICHER METALLFUND AUS RÁKOSCSABA

Im Jahre 1964 kam bei einem Straßenbau neben dem Gebäude im XVII. Bez., auf der Rákoscabai-Straße Nr. 3 in 0,60 m-Tiefe, ein aus dem Boden eines Bronzegefäßes und 24 Eisengeräten bestehender Fundkomplex landwirtschaftlichen Charakters zum Vorschein.

Die Eisengeräte können ihrer Funktion nach in 3 Gruppen eingeteilt werden:

Wagenbestandteile (65.1.2.; 65.1.4.; 65.1.7.; 65.1.8.; 65.1.15.; 65.1.16.; 65.1.17.; 65.1.18.; 65.1.25.),

Arbeitsgeräte (*Zimmermannshammer* 65.1.9.; *Beil* 65.1.10.; *Axt* 65.1.11.; *Streitaxt* 65.1.12.; *Winzermesser* 65.1.13.; *Sichel* 65.1.19.; *Messer* 65.1.20.; *Meißel* 65.1.21.),

Waffen (*Lanzenspitze*) 65.1.14. und 65.1.22.).

Die Bestimmung der weiteren Stücke ist nicht mit voller Sicherheit feststellbar. Nach der Anmeldung des Fundes erfolgte keine Kontrollausgrabung, weshalb die Datierung der Gegenstände auf analogischer Grundlage erfolgte. Vergleicht man den Fund mit den aus dem Material der transdanubischen Ausgrabungen stammenden Gegenständen ähnlicher Gebrauchsbestimmung, so zeigen die Eisengeräte von Rákoscaba ihrer Form nach eine Verwandtschaft mit den spätrömischen Stücken.

Wegen der Mangelhaftigkeit der aus vielen Stücken bestehenden Wagenbestandteile kann der Typ des einstigen Wagens nicht festgestellt werden.

Die Funde sind für uns sowohl vom agrarhistorischen wie auch vom allgemein historischen Gesichtspunkt gleichermaßen wichtig. Vom linken Donauufer sind bereits auch bislang römische Funde zum Vorschein gekommen, jedoch nur ziemlich selten. In diesem Gebiete wurden zur Zeit des Baues der reformierten Kirche zwei römische Inschriftensteine gefunden, der eine war dem Silvanus, der andere dem Jupiter und der Juno geweiht. Die Fundstelle der Steine dürfte kaum einige Meter von der des Gerätfundes entfernt gewesen sein. Aus den geographischen Gegebenheiten des Platzes und aus dem dort zum Vorschein gekommenen Material kann darauf geschlossen werden, daß an der Stelle der reformierten Kirche von Rákoscaba, auf dem auch heute wahrnehmbaren Hügel ein römisches Gebäude gestanden haben dürfte.

Aufgrund der Zusammensetzung des Fundkomplexes können wir voraussetzen, daß wir an dieser Stelle das Material eines befestigten römischen Wachthauses gefunden haben, das aufgrund der Gerättypen auch in den spätrömischen Zeiten gestanden haben dürfte. Die Bewohner des Wachthauses beschäftigten sich außer der militärischen Aufsicht (worauf die Lanzenspitzen verweisen) auch mit Ackerbau. Möglicherweise, kann auch das in der Nähe freigelegte römische Gräberfeld mit dieser in Verbindung gebracht werden.

Die Zeitdauer des Bestandes des vorausgesetzten römischen Baues kann aufgrund des Vorhandenseins der Funde, ohne Kontrollausgrabungen nicht festgestellt werden.